

Is opleiding een nieuwe sociale scheidslijn in Nederland?

Thijs Bol

Marloes de Lange, Jochem Tolsma en Maarten Wolbers (red.) (2015) *Opleiding als sociale scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof*. Antwerpen: Garant. 223 pagina's, €24,90, ISBN 9789044133189.

Opleiding is een belangrijke sociale scheidslijn in de samenleving. Attitudes, gedragingen en de sociale positie van individuen zijn in grote mate afhankelijk van de opleidingsgroep waar iemand toe behoort. In de afgelopen jaren stelden verschillende onderzoekers, met Mark Bovens als voornaamste vertegenwoordiger, dat opleiding een *nieuwe* sociale scheidslijn is (Bovens en Wille 2011; Bovens 2012). Na de verzuiling, waarin religie en sociale afkomst bepalend waren voor wat mensen vonden en deden, wordt in de huidige meritocratische samenleving opleiding steeds belangrijker. Stemgedrag, de kans op werk, gezondheid: allemaal gebieden waarbij opleiding in toenemende mate een onderscheid vormt tussen voorstanders en tegenstanders, winnaars en verliezers. Deze stelling is de afgelopen jaren veel bediscussieerd. Terwijl Bovens het idee verdedigt, zijn Jochem Tolsma en Maarten Wolbers de belangrijkste criticasters van deze stelling. In verschillende publicaties bestrijden zij het idee dat opleiding een *nieuwe* sociale scheidslijn is. Natuurlijk is opleiding een belangrijke scheidslijn, maar dat is het al decennialang.

In het in 2015 verschenen *Opleiding als sociale scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof* onderzoeken Marloes de Lange, Tolsma en Wolbers waar opleiding een scheidslijn vormt en hoe dit is veranderd over de tijd. Het boek staat onder redactie van de drie auteurs, en ten minste één van hen is betrokken bij elk van de zes empirische hoofdstukken, aangevuld met coauteurs met Nijmeegse roots (Nan Dirk de Graaf, Wout Ultee, Lex Thijssen en Dingeman Wiertz). De empirische hoofdstukken zijn opgesplitst in twee delen. In de eerste drie empirische hoofdstukken wordt onderzocht hoe de rol van opleiding als scheidslijn is veranderd voor een breed scala aan gebieden, onder meer de arbeidsmarkt, attitudes, sociale mobiliteit en vrijwilligerswerk. In de laatste drie empirische hoofdstukken onderzoeken de auteurs opleiding vanuit een multi-actor perspectief, en wordt er gekeken hoe relevante anderen (ouders, grootouders, partners) bepalend zijn voor iemands opleidingsniveau. De leidende vraag voor alle hoofdstukken blijft hetzelfde: in hoeverre vormt opleiding een nieuwe sociale scheidslijn?

Gezien de centrale positie van het concept 'scheidslijn' in het boek, is het belangrijk om duidelijk te maken wanneer een verschil tussen twee groepen groot genoeg is om te spreken van een scheidslijn. Hierin volgen de auteurs een bestaande definitie, die stelt dat verschillen tussen sociale groepen ontleed kunnen

worden in drie elementen. Ten eerste moet er sprake zijn van sociale structuren, wat inhoudt dat de groepen waartussen een scheidslijn bestaat goed identificeerbaar zijn (mannen versus vrouwen, hoogopgeleiden versus laagopgeleiden, enzovoorts). Ten tweede kunnen er verschillen in attitudes, opvattingen en waarden bestaan tussen de groepen. Tot slot kan een element van een sociale scheidslijn zijn dat de groepen zich verenigen in aparte instituties, zoals verenigingen en organisaties. Wanneer aan twee van de drie elementen voldaan is, wordt er gesproken van een 'scheidslijn'. Een sociale scheidslijn impliceert een belangrijker verschil dan een sociale tegenstelling (slechts aan één element wordt voldaan), maar een minder belangrijk verschil dan bij een sociaal breukvlak (aan alle drie de elementen wordt voldaan). Op basis van deze definitie beginnen de auteurs aan hun empirische verkenning.

In hoofdstuk 2 (De Lange en Tolsma) wordt de hoofdvraag van het boek het meest systematisch onderzocht. Hier bekijken de auteurs in vier domeinen (arbeidsmarkt, attitudes, politieke participatie en gezondheid) of opleiding een scheidslijn vormt en of het verschil tussen opleidingsgroepen in dat specifieke domein is gegroeid (divergentie) of is afgenomen (convergentie). Zonder uitzondering vormt opleiding voor alle uitkomsten die onderzocht zijn in de vier domeinen een scheidslijn. Hoger opgeleiden werken vaker, zijn progressiever als het gaat om abortus of man-vrouwverschillen, zijn vaker lid van een politieke partij en zijn gezonder. Als het gaat om de trend in deze kloof tussen verschillende opleidingsgroepen zijn de resultaten echter veel minder duidelijk. In twee domeinen wordt helemaal geen trend geobserveerd (politiek en gezondheid) en in de andere twee domeinen zijn de resultaten tegenstrijdig. Voor attitudes op traditionele thema's (abortus, man-vrouwverschillen) is de opleidingskloof verkleind, maar voor andere thema's (bijvoorbeeld de houding ten aanzien van etnische minderheden) is opleiding een steeds duidelijkere scheidslijn geworden. Het is opvallend dat juist bij die thema's die op dit moment het publieke debat domineren opleiding een steeds betere voorspeller is geworden van iemands houding.

In hoofdstuk 3 gaan Tolsma en Wolbers in op hoe de relatie tussen sociale herkomst, opleidingsniveau en arbeidsmarktsucces is veranderd over de tijd. Wanneer de meritocratiethese op gaat verwachten we dat het effect van opleiding op arbeidsmarktsucces steeds sterker zou worden, terwijl het effect van sociale herkomst afneemt. Verrassend genoeg is dit niet wat de auteurs vinden. Niet alleen het belang van sociale herkomst voor arbeidsmarktsucces is afgenomen, ook het belang van de opleiding. Voor recentere cohorten is het effect van opleiding op de status van het beroep afgenomen, wat de auteurs verklaren aan de hand van diploma-inflatie. De waarde van een universitair diploma is door de sterke expansie van het hoger onderwijs nu minder waardevol dan een aantal decennia geleden. Belangrijker is dat ook hier de auteurs concluderen dat de kloof tussen

opleidingsgroepen niet gegroeid is. Dezelfde conclusie wordt getrokken wanneer er gekeken wordt naar vrijwilligerswerk (hoofdstuk 4).

Hoofdstuk 5, 6 en 7 zijn zeer lezenswaardig – vooral voor sociologen geïnteresseerd in sociale stratificatie en sociale mobiliteit – maar de link met opleiding als scheidslijn is minder duidelijk. In deze hoofdstukken wordt opleiding hetgeen dat de auteurs willen verklaren in plaats van hetgeen dat verklaart. Terwijl de resultaten van de laatste drie empirische hoofdstukken interessant zijn, is het jammer dat het idee van opleiding als scheidslijn in de resterende hoofdstukken niet verder wordt uitgediept. Vooral de operationalisering van het concept scheidslijn verdient meer aandacht. In dit boek, net als overigens in de meeste empirische studies naar opleiding als scheidslijn, groeit het belang van een scheidslijn alleen als de gemiddelde verschillen tussen groepen toenemen. Dit is een erg nauwe definitie van een scheidslijn. Zoals de auteurs zelf al aangeven, suggereert een scheidslijn namelijk ook dat ‘er onder individuen binnen [...] groepen gelijkwaardige opvattingen en denkpatronen bestaan’ (p. 26). Tegelijkertijd wordt deze hypothese in het boek nergens getoetst.

Laat ik een voorbeeld geven. Voor mannen wordt er niet gevonden dat opleiding een steeds belangrijkere scheidslijn vormt wanneer het gaat over hun mening over de EU. Dit houdt dus in dat er gemiddelde verschillen tussen opleidingsgroepen zijn (hoger opgeleiden zijn positiever over de EU), maar dit gat in gemiddelden groeit niet (significant). Uit deze resultaten kunnen we echter niet opmaken wat er gebeurd is met de homogeniteit van een mening binnen een opleidingsgroep. Stel dat over de tijd mannen met hetzelfde opleidingsniveau steeds meer hetzelfde zijn gaan denken over de EU (lagere variantie binnen de groep), maar dat de gemiddelde mening van mannen met die opleiding gelijk bleef. Is opleiding dan een belangrijkere scheidslijn geworden?¹ Naar mijn mening wel. Een scheidslijn is niet alleen af te meten aan gemiddelde verschillen tussen groepen, maar ook aan de homogeniteit van attitudes, voorkeuren, gedrag of uitkomsten binnen groepen. Ik had hier graag meer over gelezen.

Desalniettemin is de empirische basis van het boek solide en geeft het veel informatie over trends in de relatie tussen opleiding en veel verschillende uitkomsten. Ik vraag me wel af of ik op basis van de empirische resultaten dezelfde sterke conclusie zou trekken. Tolsma en Wolbers schrijven in het slothoofdstuk: ‘Ondanks deze alom aanwezige kloof tussen hoger- en lageropgeleiden in de samenleving, is het niet zo dat opleiding steeds meer bepalend is geworden [...]. Er is immers geen consistente verandering in het opleidingseffect op de verschillende maatschappelijke domeinen geconstateerd: soms dicht de kloof, soms wordt die allengs dieper’ (p. 214). Het gaat mij om het laatste gedeelte: voor sommige uitkomsten wordt opleiding een duidelijkere scheidslijn, voor andere niet. Op basis hiervan concluderen de auteurs dus dat opleiding geen nieuwe sociale scheidslijn is.

Mijn probleem met hun conclusie is tweeledig. Ten eerste zullen we op basis van deze definitie nooit kunnen stellen dat een scheidslijn toeneemt. Als je naar een zo een grote veelheid aan uitkomsten kijkt zoals zij doen, is de kans groot dat er geen consistente trend gevonden wordt. Ten tweede, een assumptie van de auteurs is dat alle uitkomsten eenzelfde belang hebben in de samenleving. Arbeidsmarktdeelname (groeïende kloof) is net zo belangrijk als aantal werkuren (krimpde kloof). De houding ten aanzien van etnische minderheden (groeïende kloof) is net zo belangrijk als de houding ten aanzien van abortus (krimpde kloof). Ik vind dat een lastig te verdedigen assumptie. Op zijn minst had ik verwacht dat deze assumptie ergens meer expliciet verdedigd werd. Natuurlijk is het als onderzoeker ingewikkeld om een prioritering van deze uitkomsten te maken, maar het is evident dat niet alle uitkomsten een vergelijkbare positie innemen in het publieke en politieke debat. De discussie over integratie en etnische minderheden wordt in de samenleving veel heviger gevoerd dan de discussie over abortus. Misschien juist wel omdat opleiding bij abortus geen scheidslijn meer vormt, en iedereen (gemeten aan opleidingsniveau) grofweg dezelfde mening heeft. Maar als sociale cohesie onder druk kan komen te staan door nieuwe scheidslijnen, moeten we erkennen dat niet alle uitkomsten even belangrijk zijn. Een meer inhoudelijke bespreking over het relatieve belang van de bestudeerde uitkomsten ontbreekt – niet alleen in het hier besproken boek, maar in de discussie rondom opleiding als sociale scheidslijn in het algemeen.

Het boek van De Lange, Tolsma en Wolbers leert ons veel over de trends in de relatie tussen opleiding en een grote hoeveelheid uitkomsten. In mijn ogen kan de empirische beschrijving van opleiding als nieuwe sociale scheidslijn daarmee voorlopig worden afgesloten. Temeer omdat Herman van de Werfhorst in een boek onder zijn redactie, dat ook in 2015 uitkwam, tot dezelfde slotsom komt: opleiding is een kloof van alle tijden (Van de Werfhorst 2015). In de conclusie doen de auteurs een suggestie voor verder onderzoek. Ze stellen voor om opleiding niet alleen te definiëren als een absoluut goed, maar ook als een positioneel goed, waarbij de waarde van een diploma gemeten wordt aan het relatieve niveau binnen een cohort (vgl. Ultee 1980; Bol 2015). Ik steun deze nieuwe agenda van harte: het is hoog tijd om de studie naar scheidslijnen te verbreden.

Noot

1. Tolsma en Wolbers schrijven in de conclusie dat de groep hogeropgeleiden door de expansie van het hoger onderwijs heterogener is geworden (p. 216), maar dit wordt niet empirisch onderzocht.

Literatuur

- Bol, T. (2015) Has education become more positional? Educational expansion and labour market outcomes, 1985-2007. *Acta Sociologica*, 58(2): 105-120.
- Bovens, M. (2012) *Opleiding als scheidslijn: van oude en nieuwe maatschappelijke breukvlakken*. Rotterdam: Erasmus MC, University Medical Center Rotterdam.
- Bovens, M. en A. Wille (2011) *Diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Ultee, W.C. (1980) Is education a positional good? An Empirical Examination of Alternative Hypotheses on the Connection Between Education and Occupational Level. *Netherlands Journal of Social Sciences*, 16(2): 135-153.
- Werfhorst, H. van de (2015) *Een kloof van alle tijden: verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Over de auteur

Thijs Bol is universitair docent bij de afdeling sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij doet onderzoek naar ongelijkheid en stratificatie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. In 2015 ontving hij een Veni-beurs van NWO om onderzoek te doen naar de rol van beroepen in het structureren van loonongelijkheid. Een ander project waar hij momenteel aan werkt richt zich op de transitie van school naar werk in vergelijkend perspectief. Recent werk is onder meer gepubliceerd in *American Journal of Sociology*, *European Sociological Review* en *Sociological Science*.
E-mail: t.bol@uva.nl